

ВИДОВЕ СТРУКТУРА НА ТЕКСТА

Нели Тинчева,

Факултет по класически и нови филологии,

Катедра по англицистика и американистика

1. Понятието „структура на текста”

Въпреки всеобщото съгласие с твърдението на Халидей и Хасан (1985: 52), че всеки текст притежава едновременно текстура (texture) и структура, съществуващата тенденция е изследванията върху цели текстове да се насочват към анализ единствено на тяхната текстура. Теоретичното и терминологично разнообразие около самото понятие „структура на текста” варира от „риторична структура” при Култарт (1994) до „обща структура” (overall structure) при Ван Дайк (1997) и е доказателство за трудностите, които възникват при анализа на това езиково явление. Като цяло, може да се твърди, че в лингвистиката липсва съгласие по въпроса какво точно представлява структурата на един цял текст. Този факт, обаче, не пречи дори и нискообразован зрител на вечерните новини или, например, читател на вестник без филологическо образование да може да определи кой текст представява едно цяло и кой текст му „звучи незавершен”, т.е. при кой текст част от структурата липсва.

Няколко въпроса възникват в следствие на тази особеност на възприятието на цели текстове. Първият от тях е дали знанието относно структурата на текста е чисто лингвистично? Ако отговорът на този въпрос е отрицателен, то тогава какви възможности съществуват за дефинирането на това езиково явление от лингвистична гледна точка? И кое е онова нещо, което позволява и на нискообразованите участници в

процеса на комуникация да схващат дадена част от дискурса като обособена текстова единица, т.е. като гещалт?

2. Познати подходи към структурата на текста

Първият добре познат подход към структурата на цели текстове е лингвистичния. През 1997, Ван Дайк, например, предлага понятието **обща структура** на текста и го определя като свързано с функционалните текстови компоненти *увод, изложение и заключение*. Подобно схващане присъства и в теорията на Халидей и Хасан. В книгата им от 1985, Хасан прави паралел между трите части на класическата гръцка трагедия (отново *увод, изложение и заключение*) и трите части на един японски жанр, които тя определя като събитие–причина (*precipitative event*), събитие–следствие (*consequential event*), разкриване (*revelation*). Но еднакви са наистина съответните части в двете структури, т.е. може ли да се твърди, че уводът и събитието–причина са една и съща част от структурата на текста? Как възприемащите текста разграничават увода от изложението и заключението и кое им позволява да кажат „тук започва изложението” или „тук свършва уводът”? За да се отговори на тези въпроси е необходимо да се прибегне до когнитивни модели и механизми на възпримането на цели текстове.

Вторият основен подход към анализа на структурата на текста, е свързан със съществуващите когнитивни проучвания върху менталното ѝ представяне в съзнанието на реципиентите. Такова проучване е например това на Ван Дайк и Кинч (1983), които разглеждат дефинираните от тях макропропозиции като цялостни, йерархически организирани ментални мрежи, които се изграждат в съзнанието при процесирането на текстове. Теорията на де Богранд (1980) е много сходна с тази на Кинч и Ван Дайк. Той предлага районите с по-гъста структура на текстовата ментална мрежа да се разглеждат

като мрежови възли (network nodes), чиято функция е означаването на основни райони на припокриване в макроструктурата. Де Богранд обаче не изказва предположение относно възможните връзки между самите мрежови възли; нито той, нито Кинч и Ван Дайк обсъждат възможността макроконструктът да притежава вътрешна организация, която да определя неговото функциониране като гещалт.

Друга когнитивна алтернатива е теорията за менталните полета на Фоконие (1997), която недвусмислено интерпретира текста само като процес и не дава отговор на настоящия въпрос – дали последователното и повтаряемо преминаване от едно поле към друго е контролирано от ментална структура от друг порядък, която служи за обособяването на текстовата мрежа в отделна единица. С други думи, според теорията на Фоконие, структурата, свързана с един текст, не е организирана като отделен гещалт посредством ментални елементи, които да управляват функционирането на текста като едно цяло, а не като низ от поредни изречения.

Следователно, третата възможност за анализ на структурата на цели текстове е създаването на поход, който да отчита всички езиково-когнитивни аспекти на процеса на продуциране и на възприемане на текста.

3. Нов подход към структурата на текста

За целите на изработване на нов подход към цели текстове бе проведено проучване върху структурата на политическите речи, включващо 100 студента от специалност Англицистика и американистика към СУ (Тинчева 2000). Статистическата обработка на отговорите от анкетата показва изключително високи проценти (90 - 100 %), които доказват наличието на масово очакване всяка политическа реч да предизвиква менталната представа за решаването на общ социален проблем. Справянето с проблема

се конструира в съзнанието на слушателите като ПЪТ, който обществото ще трябва да извърви стъпка по стъпка през ПРОСТРАНСТВОТО и ВРЕМЕТО и който свършва на МЯСТО, където проблемът вече не съществува.

Резултатите от Проучването също така подсказват, че политическите речи са контролирани от една от основните ментални схеми, постулирани от Лейкоф (1987), а именно схемата НАЧАЛО-ПЪТ-ЦЕЛ. Последващият анализ на корпус от 75 политически речи доказва, че наистина началото на всяка реч представлява НАЧАЛНО СЪСТОЯНИЕ, в което конкретна цел не е постигната. В ПЪТ (или СЪПКИ), т.е. втората част от структурата, се конструира постепенното решаване на проблема. В ЖЕЛАНО СЪСТОЯНИЕ, т.е. третата част, съществува ситуация, в която конкретната цел е постигната.

Доказва се, че цялостната структура на даден тип текст може да бъде обвързана със специфичен за него ментален модел (Тинчева 2002, 2003). Структурата на този конвенционализиран и силно генерализиран модел може да се дефинира като **цялостната структура** на типа текст. Менталният модел на политическите речи е резултат от метафоричното действие на схемата НАЧАЛО–ПЪТ–ЦЕЛ, която пресича и организира в гещалт цялостна ментална мрежа на текста. Успешното или неуспешно експлициране на трите части от тази конфигурация е това, което презизвиква у слушателите „усещането” за дадена политическа реч като едно цяло или създава впечатлението за нейната незавършеност.

Изследвания, проведени от де Богранд и Дреслър (1981), подсказват, че съществува друг, втори, тип ментална структура на текста поради факта, че реципиентите запомнят хронологично подредени факти, дори когато текстът ги е поднесъл в нехронологичен вид. Менталното „преподреждане” на активираната от

текста мрежа от полета подсказва наличието на домейн, в който информацията се организира и запазва в удобен за съхранение формат – форматът на **текстовия свят**.

Конкретно при политическите речи това е нивото, на което се извършва избора на профилиран сегмент от менталната ПЪТЕКА. Техният текстови свят може да се фокусира върху отрязък, започващ в миналото, преминаващ през настоящето и включващ бъдещето. Фокусът обаче може да падне върху сегмент, който тръгва от настоящето, пресича близкото бъдеще и свършва в по-далечното бъдеще.

Суперструктурата на текста е следващото възможно ниво на анализ на текстова структура. Тя, за разлика от текстовия свят, може да прояви нехронологична организация. Суперструктурата, управляваща сегментирането в и на изреченията, е конкретно конструктът, който се използва за „превеждането” на гещалтната конфигурация на менталните модели в текстова организация. С други думи, суперструктурата е нивото, на което, ако използваме термина на де Богранд и Дреслър (1981: 90), менталните модели „се разбиват” (break down) до постигането на линейни текстове. Езикът, тогава, може да се разглежда като средство за сигнализиране на изграждането и разгръщането на суперструктурата на текста.

Менталният модел на типа текст намира своето отражение и в **общата структура** на текста, чието създаване може да се дефинира като сегментиране на отделни абзаци в писмени и използване на интонация, паузи и т.н. при устни текстове. Абзаците е невъзможно да се обособяват единствено поради спазване на (необусловени когнитивно) правила за „правилно” писане на текст. Като конкретен начин на организация на лингвистичния сигнал, те неминуемо отразяват особености на организацията на ментални структури и са контролирани от едновременното действие на менталния модел на типа текст на всички езикови нива.

Нивото на общата структура на текста също така служи на предлагания тук модел в опита да се даде обяснение на съществуването на ментални конфигурации, по-обемни от тези, сигнализирани от изреченията. Докато синтактичните структури са индикатори на суперструктурното движение през текстовата мрежа, абзаците са асоциирани с райони на по-голяма плътност, напр. НС, СТЬПКИ, ЖС.

Умението за използване на този вид организация на сигнала, разбира се, не е еднакво при всички участници в процеса на комуникация. Но възможната липса на абзаци в даден текст не е задължително да бъде интерпретирана като липса и на когнитивна обусловеност за тяхното съществуване. Най-вероятната причина за отсъствието им е неспособността на автора да се възползва от още една особеност на езиковия сигнал, която, правилно употребена, би могла да му позволи да предаде допълнителна информация.

Неясните граници и съществуващите припокривания между сегменти от менталната структура водят и до незадължителни граници между частите на общата структура на текста. Едно и също изречение, например, може да се използва в края на даден абзац, но също така е възможно да се превърне в начално изречение за следващия абзац.

Като цяло общата структура може да се разглежда като отражение на цялостната структура на текста, но се отличава от нея по това, че е свързана с езиковия сигнал, докато цялостната е ментална по естество.

Така предложения модел за анализ на различни нива или аспекти на структурата на цели текстове бе приложен и доказан при анализа на корпус от 75 политически речи.

4. Заключение

Проведеният анализ подкрепя твърдението, че при политическите речи НС-СТЪПКИ-ЖС се асоциира със структурата на текстовия свят, а подразделенията „увод”, „изложение”, „заключение” – с общата структура на текста. И в двете структури се обособяват по три части, тъй като и двете са контролирани от едновременното действие на менталната схема НАЧАЛО-ПЪТ-ЦЕЛ на всички нива. Взаимовръзката между тях е както следва: въведението сигнализира НС, изложението сигнализира СТЪПКИ, заключението сигнализира ЖС.

Поради факта, че когнитивният компонент липсва в анализа на Хасан, различията между общата, цялостната и суперструктурата на текста не се дискутират там. В следствие на това, този и други подобни подходи не разглеждат съществуващите различия между например „увод, изложение, заключение” и „събитие–причина, събитие–следствие, разкриване в японския жанр. В конкретния случай причинно-следствените връзки между събитията в текстовия свят (между събитие–причина и събитие–следствие) и връзката въведение - изложение, описваща организацията на езиковия сигнал, се позиционират в една и съща функционална ниша.

Още един ключов аспект на настоящото схващане за изграждането на общата и цялостната структура на текста трябва да бъде открит. Докато всички цитирани теории целят да установят правила при последователното подреждане на отделните структурни компоненти, тук акцентът недвусмислено се поставя върху гешалтното естество на крайния текстови продукт. Както общата, така и цялостната структура произлизат от действието на менталния модел от по-високо ниво, а не са следствие от подреждането на изолирани компоненти от по-ниски нива един след друг.

Библиография

де Богранд 1980: Beaugrande, R. de. 1980. *Text, discourse, and process*. London: Longman.

Ван Дайк 1997: van Dijk, T. (ed) 1997. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. SAGE Publications

Ван Дайк и Кинч 1983: van Dijk, T. and W. Kintsch. 1983. *Strategies of Discourse Comprehension*. Academic Press

Култарг 1994: Coulthard, M. (ed.). 1994. *Advances in Written Text Analysis*. London: Routledge

Лейкоф и Джонсън 1980: Lakoff., G., and Johnson., M., 1980. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. Chicago

Тинчева 2003 : Tincheva., N., 2003. Analyzing English-Language and Bulgarian-Language Political Speeches. *Contrastive Linguistics 2*, pp. 49-60

Тинчева 2012 а : Тинчева, Н. 2012. Мисловната схема ИЗТОЧНИК-ПЪТ-ЦЕЛ в политическите речи. Sofia: Horizonti, Sofia University E-Journal. No 2: June, 6, 2012.

Online: <http://nis-su.eu/Common/PublicPapers.aspx?JournalId=4>

Тинчева 2012 б : Тинчева, Н. 2012. 'Contexts, Discourse Worlds, Text Worlds'. *Cognitive Science Network*. Online: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2083565

Фоконие 1997: Fauconnier., G., 1997. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge University Press. Cambridge

Халидей и Хасан 1985: Halliday, M.A.K. and R. Hasan. 1985. *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*. Deakin University Press.